

Εισαγωγή: Στην κόλαση και πάλι πίσω

Όμως ακόμη και όταν το αίσθημα της καταστροφής –ανάμεσα σε εμάς που φοράμε το άστρο [του Δαβίδ] οι εννιά στους δέκα χαρούμενοι, ο ένας στους δέκα φοβισμένος– γίνεται φόβος, το λαϊκό ρητό «καλύτερα ένα τρομερό τέλος [παρά κανένα τέλος]!» είναι ισχυρότερο.

Βίκτορ Κλέμπερερ¹

Τώρα ελπίζω πως τα πράγματα θα ξαναγίνουν έτσι όπως ήταν. Είναι υπέροχο, όταν κάποιος μπορεί να πλαγιάζει ειρηνικά στο κρεβάτι του το βράδυ. Ελπίζω πως σύντομα ο πόλεμος θα τελειώσει, πως οι στρατιώτες θα μπορέσουν να επιστρέψουν στα σπίτια τους.

Γκέρντα Γ.²

Τα μεσάνυχτα της Πρωτοχρονιάς του 1945 το γερμανικό ραδιόφωνο μετέδωσε το τελευταίο πρωτοχρονιάτικο μήνυμα του Αδόλφου Χίτλερ προς τον γερμανικό λαό. Απευθυνόμενος σε ένα έθνος που αντιμετώπιζε τη σίγουρη ήττα, διαβεβαίωνε και πάλι για την πίστη του στην τελική νίκη και έκλεινε το μήνυμά του με την «ακλόνητη πίστη ότι πλησιάζει η ώρα κατά την οποία η νίκη θα δοθεί σε εκείνον που είναι ο πιο άξιος για αυτήν: στο Μεγάλο Γερμανικό Ράιχ».³ Οι λαϊκές αντιδράσεις στο μήνυμα του Χίτλερ ήταν εκπληκτικά θετικές, αν και συνοδεύονταν από απογοήτευση για το γεγονός ότι ο ηγέτης δεν είχε δώσει λεπτομέρειες για το πώς θα μπορούσε να επιτύχει τη νίκη, είτε με τη βοήθεια νέων όπλων ή νέων επιθέσεων, είτε για το πώς θα μπορούσαν να σταματήσουν οι βομβαρδισμοί των Συμμάχων, που προκαλούσαν τόσο μεγάλες καταστροφές στις γερμανικές πόλεις.⁴ Λιγότερο από δύο εβδομάδες αργότερα, στις 12 Ιανουαρίου, άρχισε η μεγάλη σοβιετική επίθεση, και σφράγισε τη μοίρα του «Χιλιετούς Ράιχ». Μέχρι τα

τέλη Ιανουαρίου, η Βέρμαχτ είχε υποστεί τις μεγαλύτερες μέχρι τότε μηνιαίες απώλειες, καθώς ο αριθμός των νεκρών Γερμανών στρατιωτών έφθασε στο υψηλότερο επίπεδο, υπερβαίνοντας τους 450.000 –πολύ περισσότεροι από τους 185.000 άνδρες της Βέρμαχτ που πέθαναν τον Ιανουάριο του 1943, τον μήνα τής ήττας στο Στάλινγκραντ.⁵ Ποτέ μέχρι τότε δεν είχαν σκοτωθεί τόσο πολλοί άνθρωποι στη Γερμανία σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό το λουτρό αίματος σήμανε την αυγή του 1945 και μαζί με αυτό έσβησε, σύμφωνα με τον Μάρλις Στάνιερτ, «η τελευταία αναλαμπή ελπίδας» των Γερμανών, που είχε γεννηθεί από το πρωτοχρονιάτικο μήνυμα του Χίτλερ.

Στα τέλη Μαρτίου του 1945 μια έκθεση των μυστικών υπηρεσιών, που προφανώς συνέταξε η Υπηρεσία Ασφάλειας των Ες-Ες, περιέγραφε με τα μελανότερα χρώματα τη γερμανική κοινή γνώμη. Οι τελευταίες φρούδες ελπίδες πως η Γερμανία θα απέφευγε την ήττα είχαν εξαλειμωθεί. Η κατάρρευση των γερμανικών μετώπων στην Ανατολή και στη Δύση, οι βομβαρδισμοί των Συμμάχων, «το χάος και η σύγχυση που επικρατούσαν στις μεταφορές» είχαν οδηγήσει σε «γενική απόγνωση».

Μεγάλο μέρος του πληθυσμού συνήθισε να ζει από μέρα σε μέρα. Οι άνθρωποι απολαμβάνουν στο μέγιστο βαθμό όποιες χαρές της ζωής τους παρουσιάζονται. Χρησιμοποιούν οποιαδήποτε κοινότοπη δικαιολογία για να πιουν το τελευταίο μπουκάλι που αρχικά φύλαγαν για να γιορτάσουν τη νίκη, για το τέλος της συσκότισης, για την επιστροφή του συζύγου ή του γιου. Πολλοί συνηθίζουν στην ιδέα να βάλουν τέλος σε όλα αυτά. Παντού υπάρχει μεγάλη ζήτηση για δηλητήριο, για όπλα και άλλα μέσα που θα βάλουν τέλος στη ζωή τους. Οι αυτοκτονίες λόγω της μεγάλης κατάθλιψης για την καταστροφή που είναι σίγουρο ότι θα ρθει αποτελούν καθημερινό συμβάν. Σε πολυάριθμες συζητήσεις με μέλη της οικογένειας, με συγγενείς, με φίλους και γνωστούς κυριαρχούν τα σχέδια για το πώς θα τα βγάλουν πέρα υπό εχθρική κατοχή. Βάζουν στην άκρη τις οικονομίες τους, αναζητούν μέρη για να κρυφτούν. Ειδικά οι ηλικιωμένοι βασανίζονται με σκοτεινές σκέψεις μέρα και νύχτα και δεν μπορούν πια να κοιμηθούν από την αγωνία. Πράγματα που μόλις μερικές εβδομάδες νωρίτερα ούτε τολμούσε να φανταστεί κανείς είναι τώρα αντικείμενο ανοιχτών συζητήσεων σε δημόσια μέσα μεταφοράς και μεταξύ ανθρώπων που δεν γνωρίζονται.⁶

Έξι εβδομάδες αργότερα, πράγματα «που μόλις μερικές εβδομάδες νωρίτερα κανείς δεν τολμούσε να φανταστεί» είχαν ήδη συντελεστεί. Η Βέρμαρχτ παραδόθηκε άνευ όρων και τα συμμαχικά στρατεύματα κατέλαβαν ολόκληρη τη Γερ-

μανία. Αντί για τη νίκη για την οποία ο Χίτλερ είχε διαβεβαιώσει την «ακλόνητη πίστη» του, οι Γερμανοί βίωναν την ολοκληρωτική ήττα. Ποτέ μέχρι τότε στη σύγχρονη παγκόσμια ιστορία καμιά χώρα δεν είχε ηττηθεί τόσο ολοκληρωτικά όσο η ναζιστική Γερμανία. Στο τέλος της «επίθεσης [των ναζί] ενάντια στις ρίζες του πολιτισμού»⁷ η Γερμανία είχε καταστραφεί πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και ηθικά.

Επί δεκαετίες οι ιστορικοί εξετάζουν με εντυπωσιακά λεπτομερή τρόπο την καταστροφική πορεία της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας, προκειμένου να εξηγήσουν πώς μπόρεσε ένα ανεπτυγμένο και πολιτισμένο έθνος να εγκαταλείψει τις αξίες της δημοκρατίας και του πολιτισμού, να εξαπολύσει κτηνώδεις πολέμους ιμπεριαλιστικής ληλασίας και ρατσιστικής βίας, να συμμετάσχει σε πρωτοφανείς στην ανθρώπινη ιστορία οργανωμένες εκστρατείες μαζικών φόνων και να εφαρμόσει το βάρβαρο ναζιστικό πρόγραμμα μέχρι το καταστροφικό και αυτοκτονικό τέλος. Με λίγα λόγια, μας ενδιαφέρει –και δικαίως– να εξηγήσουμε με ποιον τρόπο η ανθρωπότητα στην κεντρική Ευρώπη γλίστρησε στην άβυσσο της τυραννίας, της βίας, του πολέμου και της γενοκτονίας. Ωστόσο, αυτό το ζήτημα κάθε άλλο παρά καλύπτει ολόκληρη την ιστορία και τα τελευταία χρόνια δίνεται ολοένα και περισσότερη σημασία στο τέλος καθώς και στις απαρχές της ναζιστικής Γερμανίας. Γιατί όσο σημαντικό και αν είναι να κατανοήσουμε με ποιον τρόπο οι άνθρωποι ενεπλάκησαν στις φρικαλεότητες του ναζισμού και του πολέμου, είναι εξίσου σημαντικό να κατανοήσουμε πώς βίωσαν το τέλος του ναζισμού και του πολέμου, πώς κατάφεραν να βγουν από αυτή την κατάσταση.

Το βάρβαρο από το οποίο έπρεπε να βγουν οι Γερμανοί το 1945 ήταν πολύ βαθύ. Η ναζιστική Γερμανία υπέταξε τους ανθρώπους σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο σε φρικτή βία, ιδιαίτερα στα τελευταία στάδια του πολέμου, και στη συνέχεια οι ίδιοι οι Γερμανοί υπέστησαν τη φονική βία σε μαζική κλίμακα. Η Γερμανία έγινε στόχος βομβαρδισμών, οι οποίοι ήταν πρωτοφανείς σε καταστροφική δύναμη, έφθασαν στο απόγειό τους στις αρχές του 1945 και στοίχισαν τη ζωή σε περίπου μισό εκατομμύριο ανθρώπους.⁸ Οι βομβαρδισμοί, οι εκκενώσεις πόλεων που κινδύνευαν από τις αεροπορικές επιθέσεις των Συμμάχων, η προς δυσμής φυγή εκατομμυρίων Γερμανών για να ξεφύγουν από τον προελαύνοντα Κόκκινο Στρατό και η μεταγενέστερη εκδίωξη εκατομμυρίων μετά την παράδοση της Βέρμαχτ είχαν ως αποτέλεσμα το ένα τέταρτο τουλάχιστον των Γερμανών να μείνουν άστεγοι. Η ναζιστική αυτοκρατορία των στρατοπέδων συγκέντρωσης είχε εκφυλιστεί σε μια σειρά τόπων συγκέντρωσης στους οποίους δεν δίνονταν καθόλου εφόδια για τις ανάγκες ή ακόμη και για την επιβίωση των φυλακισμένων που

ήταν στοιβαγμένοι εκεί, με αναμενόμενες τραγικές συνέπειες. Το ναζιστικό πολιτικό σύστημα κατέρρευσε, και οι συμμαχικές δυνάμεις κατοχής διέλυσαν την άνοξη του 1945 ό,τι είχε απομείνει από αυτό. Εκατομμύρια γερμανοί στρατιώτες είχαν σκοτωθεί ή είχαν τραυματιστεί και εκατομμύρια ήταν σε συμμαχικά στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου. Το δίκτυο μεταφορών της χώρας είχε νεκρωθεί σε μεγάλο βαθμό, η παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και φυσικού αερίου είχε διακοπεί, το σύστημα τηλεπικοινωνιών δεν λειτουργούσε πια, τα δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές, ο επισιτισμός ήταν επισφαλής και πολλοί άνθρωποι αντιμετώπιζαν την προοπτική υποσιτισμού, οι ασθενείς ήταν σε έξαρση και οι ιατρικές υπηρεσίες είχαν σε μεγάλο βαθμό αποδιορθωθεί. Τώρα οι Γερμανοί όχι μόνο δεν ήταν οι κυρίαρχοι της Ευρώπης, αλλά εξουσιάζονταν από στρατεύματα κατοχής. Ένας λαός που είχε διαπαιδαγωγηθεί στο ρατσισμό και είχε κατακτήσει μια ήπειρο, υποτάσσοντας τους κατοίκους της σε μαζική φονική βία, ήταν τώρα υποχρεωμένος να πραγματοποιήσει τη μετάβαση στη μεταπολεμική κοινωνία υπό τις πλέον δυσοίωνες συνθήκες.

Αυτή η μετάβαση αποτελεί το σημείο καμπής στην ιστορία της Γερμανίας και της Ευρώπης τον εικοστό αιώνα: από το πιο τρομερό ξέσπασμα ανθρωπίνης βίας στην παγκόσμια ιστορία ως τις απαρχές μιας περιόδου την οποία χαρακτηρίζουν (τουλάχιστον στη δυτική Ευρώπη) η ειρήνη και η ευημερία. Μετά την εμπειρία της καταστροφής, της ήττας, των ασθενειών, του θανάτου και της ολοκληρωτικής ένδειας οι Γερμανοί έκαναν τα πρώτα βήματά τους σε ένα δρόμο ο οποίος θα οδηγούσε σε σταθερή δημοκρατική διακυβέρνηση, σε ευημερία που ξεπερνούσε τα όνειρα των περισσότερων ανθρώπων πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και σε ειρηνική πολιτισμένη συμπεριφορά.

Πράγματι, η Γερμανία πήγε στην κόλαση και, το 1945, άρχισε να γυρνά πίσω· το ειρηνικό δεύτερο ήμισυ του εικοστού αιώνα γεννήθηκε από τις στάχτες του πρώτου ημίσεος.

Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε αυτή την αξιοσημείωτη μετάβαση, το σημείο καμπής για την Ευρώπη του εικοστού αιώνα και τη ζωή εκατομμυρίων ατόμων; Η αναζήτηση μιας απάντησης σε αυτό το ερώτημα –και το κεντρικό θέμα αυτού του βιβλίου– πρέπει να ξεκινήσει από το μέγεθος της βίας που κατέκλυσε τη Γερμανία το τελευταίο έτος του πολέμου.⁹ Στις αρχές του 1945, η Γερμανία γνώρισε τη μεγαλύτερη φονική φρενίτιδα που είδε ποτέ η ανθρωπότητα, καθώς οι στρατιωτικές απώλειες έφθασαν στο υψηλότερο σημείο τους, οι βομβαρδισμοί των Συμμάχων έγιναν σφοδρότεροι από ποτέ και εκατομμύρια Γερμανοί έφευγαν προς τη Δύση για να ξεφύγουν από τον Κόκκινο Στρατό. Η βία την οποία

βίωναν τώρα οι Γερμανοί στην καθημερινότητά τους ήταν βαρύ πλήγμα, το οποίο έσβησε τις μνήμες από τις προγενέστερες φάσεις του πολέμου, όταν είχαν το πλεονέκτημα και συχνότερα ήταν οι θύτες παρά τα θύματα. Δεν θα πρέπει να υποτιμώνται τα αποτελέσματα που επέφερε το σοκ της βίας και το τραύμα που προκάλεσε σε εκατομμύρια Γερμανούς το 1945.

Πρέπει να κατανοήσουμε αυτό το σοκ στο πλαίσιο της ανόδου και της πτώσης του ναζιστικού ρατσιστικού κράτους. Μετά την εμπειρία μιας δικτατορίας η οποία προπαγάνδιζε τη γερμανική φυλετική ανωτερότητα και είχε καταφέρει με εντυπωσιακό τρόπο να υποτάξει άλλους λαούς, το σοκ που ένιωσαν οι Γερμανοί λόγω του γεγονότος ότι έγιναν θύματα βίας σε τόσο μαζική κλίμακα και λόγω της ολοκληρωτικής στρατιωτικής ήττας ήταν ακόμη μεγαλύτερο. Οι λαϊκές αντιδράσεις σε όσα συνέβησαν το 1945 και οι απόψεις εκείνων που διηθύθαν ακόμη το ναζιστικό καθεστώς κατά την κατάρρευση του καθορίστηκαν από την τυφλή πίστη στον ηγέτη, την ευρεία συνηγορία στα εγκλήματα του καθεστώτος (από τα οποία εκατομμύρια άνθρωποι είχαν επωφεληθεί με άμεσο ή έμμεσο τρόπο)¹⁰ και την ευρεία συμφωνία με πολλές από τις ιδεολογικές παραδοχές οι οποίες ήταν τα στηρίγματα του καθεστώτος: όπως ότι η δημοκρατική διακυβέρνηση με τη μορφή του «συστήματος» της Βαϊμάρης επέφερε χάος και απέτυχε· ότι οι Γερμανοί και ο πολιτισμός τους ήταν ανώτεροι από άλλους λαούς και τον πολιτισμό τους, ιδιαίτερα εκείνων της ανατολικής Ευρώπης· ότι οι μάχιμες δυνάμεις της Γερμανίας αποτελούνταν «από τους στρατιώτες του καλύτερου στρατού στον κόσμο»,¹¹ σύμφωνα με τα λόγια ενός προπαγανδιστικού βιβλίου το οποίο εκδόθηκε αμέσως μετά την εκστρατεία της Βέρμαχτ στην Πολωνία· ότι οι Γερμανοί μπορούσαν να νιώθουν «χαρά, θαυμασμό και περηφάνια για αυτόν τον στρατό»,¹² όπως έλεγε σε έναν συνάδελφό του αμέσως μετά την κατάκτηση της Γαλλίας το 1940 ο Φρίντριχ Μάινεκε, πρύτανης των Γερμανών ιστορικών και αργότερα ιδρυτής πρύτανης του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου. Η ταχεία οικονομική ανάκαμψη και οι εντυπωσιακές διπλωματικές επιτυχίες της δεκαετίας του 1930, οι θαυμαστοί στρατιωτικοί θρίαμβοι κατά το πρώτο ήμισυ του πολέμου και το γεγονός ότι οι Γερμανοί τρέφονταν σχετικά καλά στη διάρκεια των συγκρούσεων, χάρη στην κτηνώδη εκμετάλλευση της κατακτημένης ηπείρου, έκαναν ακόμη πιο συγκλονιστικές την πλήρη στρατιωτική κατάρρευση και την ακραία βία την οποία υπέστησαν οι Γερμανοί το 1945, την ξαφνική μετάβαση από τη δύναμη στην ταπείνωση. Ως συνέπεια, ελάχιστα πράγματα απέμειναν από ένα κίνημα και μια ιδεολογία που κράτησαν σε καθεστώς ομηρείας τη Γερμανία επί δώδεκα χρόνια.

Έτσι το 1945 οι Γερμανοί μεταμορφώθηκαν από δραστήριους πρωταγωνι-

στές σε παθητικούς παρατηρητές της μοίρας τους. Άνθρωποι που είχαν συνηθίσει να εξουσιάζουν άλλους τώρα ήταν αδύναμοι και υποταγμένοι στην εξουσία ξένων δυνάμεων. Η κατοχή και η διοίκηση της Γερμανίας από τους Συμμάχους, με συνέπεια η λήψη σημαντικών αποφάσεων να μην εξαρτάται από τους Γερμανούς, ήταν κεντρικής σημασίας για την αξιοσημείωτη αλλαγή στη νοοτροπία των Γερμανών που συντελέστηκε το 1945. Το πέρασμά τους από τον ναζισμό και τον πόλεμο σε έναν ειρηνικό και ευημερούντα μεταπολεμικό κόσμο συσχετιζόταν πολύ με το γεγονός ότι επί χρόνια μετά τον Μάιο του 1945 δεν επιτρεπόταν στους Γερμανούς να αυτοκυβερνιούνται. Αυτή η κατάσταση διέφερε εντυπωσιακά από τα όσα είχαν συμβεί μετά την ανακωχή τον Νοέμβριο του 1918. Τότε οι Γερμανοί είχαν ηττηθεί στρατιωτικά, αλλά δυστυχώς δεν είχαν καταστεί ανίσχυροι. Δεν απώλεσαν το κράτος, τον στρατό και τους πολιτικούς θεσμούς τους· η χώρα τους – με εξαίρεση σχετικά μικρές εκτάσεις στην Ανατολή και τη Δύση – δεν ήταν υπό την κατοχή ξένων στρατευμάτων και οι Γερμανοί συνέχισαν να αυτοκυβερνιούνται, κάτι που εξακολούθησαν να κάνουν άσχημα. Ωστόσο, μετά τη άνευ όρων συνθηκολόγησή τους τον Μάιο του 1945 και την κατοχή ολόκληρης της χώρας από ξένες στρατιωτικές δυνάμεις, τα πράγματα ήταν πολύ διαφορετικά. Οι Γερμανοί είχαν ελάχιστες ευκαιρίες να διαμορφώσουν ενεργά το μέλλον τους πέρα από τον καθημερινό αγώνα για επιβίωση.

Η βία και η αναστάτωση των τελευταίων μηνών του πολέμου και των πρώτων μηνών της κατοχής άφησαν τους Γερμανούς αποπροσανατολισμένους και από άλλες απόψεις. Τα σταθερά σημεία στη ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων είχαν εξαλειφθεί τόσο από υλική όσο και από συναισθηματική άποψη. Συνολικά περίπου 26 εκατομμύρια Γερμανοί είχαν χάσει τα σπίτια τους λόγω των βομβαρδισμών, της φυγής ή της εκδίωξής τους. Εκείνοι που διέθεταν ακόμη σπίτι ήταν συχνά υποχρεωμένοι να μένουν μαζί με πολλούς άλλους ή να κατοικούν σε κτήρια τα οποία είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές. Αυτή η κατάσταση δεν σήμαινε μόνο την απώλεια του φυσικού περιβάλλοντος με όλα τα πρακτικά προβλήματα που αυτή συνεπαγόταν· σήμαινε επίσης την απώλεια οικείων σημείων αναφοράς: της κοινότητας, κοινωνικών και πολιτιστικών δικτύων. Σήμαινε, όπως το εξέφρασε ο Φριτς Στερν σε μια διάλεξη την οποία έδωσε στο Βερολίνο το 1995 για το «χαμένο Heimat»*, όχι απλώς και μόνο «την απώλεια όλων των αναγκαίων προς το ζην», αλλά, ακόμη πιο σημαντικό, την «ανθρώπινη-πνευματική απώ-

* Γερμανική λέξη που δεν εκφράζει απλώς τη γενική έννοια της πατρίδας, αλλά τη σύνδεση του ατόμου με τον τόπο στον οποίο γεννήθηκε, μεγάλωσε και απέκτησε τις πρώτες εμπειρίες του, καθώς και τους δεσμούς του με μια συγκεκριμένη κοινότητα. (Σ.τ.Μ.)

λεια» της σιγουριάς και της ασφάλειας, εκείνων των στοιχείων που «χαρακτηρίζουν τη σε μεγάλο βαθμό “ασυνείδητη αυτοπεποίθηση” ή, για να χρησιμοποιήσουμε τη σύγχρονη έκφραση, την ταυτότητα».¹³

Ο κατακλυσμός του 1945 κλόνισε την «ασυνείδητη αυτοπεποίθηση» εκατομμυρίων Γερμανών. Συλλογικές ταυτότητες, μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης και η αίσθηση του οικείου χώρου και της ασφάλειας υπονομεύθηκαν. Η τρομοκρατία του ναζιστικού καθεστώτος, η οποία δεν στόχευε μόνο εναντίον των άλλων αλλά όλο και περισσότερο εναντίον των ίδιων των Γερμανών τους τελευταίους μήνες του πολέμου με στόχο να εμποδίσει την κατάρρευση της αντίστασης στους Συμμάχους και οποιαδήποτε αμφισβήτηση του παρακμάζοντος καθεστώτος, καθιστούσε αδύνατη τη συλλογική δράση. Η καταστροφή των υποδομών, που παρέλυσε τις μεταφορές, τα ταχυδρομεία και τις τηλεπικοινωνίες, περιόριζε όλο και περισσότερο τη σφαίρα δράσης των ανθρώπων στη δική τους περιοχή. Η ισοπέδωση των γερμανικών πόλεων και η απομάκρυνση εκατομμυρίων πολιτών από τα σπίτια τους κατέστρεψαν κοινότητες, επαγγελματικές σχέσεις και κοινωνικά δίκτυα. Τα καθημερινά προβλήματα, ο αγώνας των ανθρώπων να βρουν τροφή και καταφύγιο συνέτριβαν τους Γερμανούς. Οικογενειακοί δεσμοί διαλύθηκαν, με εκατομμύρια άνδρες νεκρούς, αγνοουμένους ή σε στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου και με εκατομμύρια επιζώντες να ψάχνουν απελπισμένα τους συγγενείς τους.

Αυτό που διέβρωσε στην πραγματικότητα τους συλλογικούς δεσμούς και την «ασυνείδητη αυτοπεποίθηση» δεν ήταν μόνο τα όσα συνέβησαν πραγματικά στους Γερμανούς, αλλά και το πώς αυτοί αντέδρασαν στη δυσχερή θέση τους. Η απώλεια της οικογένειας, φίλων, σπιτιών, μελών του σώματός τους και ετών από τη ζωή της στην υπηρεσία ενός εγκληματικού και χαμένου σκοπού άφησε πίσω του έναν ωκεανό πίκρας. Ταυτοχρόνως, το γεγονός ότι πάρα πολλοί άνθρωποι ήταν συνένοχοι στις πράξεις ενός ρατσιστικού και δολοφονικού καθεστώτος είχαν επωφεληθεί από αυτές και κινδύνευαν να κληθούν από τους νικητές Συμμάχους για να λογοδοτήσουν έθετε το ζήτημα της ενοχής και το πρόβλημα του να ασχοληθεί κάποιος με το δικό τους συχνά πολυτάραχο παρελθόν. Επιπλέον, η επιβολή της εξουσίας των Συμμάχων έφερε μαζί της νέες ανασφάλειες, που κάλυπταν το φάσμα από τον φόβο για τη βία των στρατιωτών των δυνάμεων κατοχής μέχρι τον φόβο της σύλληψης από τις αρχές κατοχής. Συνολικά, ο γερμανικός λαός συντρίφθηκε φυσικά, οικονομικά και ψυχολογικά σε άνευ προηγουμένου έκταση στη μνήμη των ανθρώπων.

Το πώς βίωσαν τα άτομα τα γεγονότα του 1945 εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την ηλικία τους εκείνη την εποχή. Φυσικά οι βομβαρδισμοί, οι στερήσεις, η

φυγή και η εκδίωξη από τις ανατολικές περιοχές και η κατοχή από τους Συμμάχους επηρέασαν τόσο τους νέους όσο και τους ηλικιωμένους· τόσο εκείνους που είχαν γεννηθεί και είχαν κοινωνικοποιηθεί υπό τον Κάιζερ όσο και εκείνους που είχαν γεννηθεί στη διάρκεια της περιόδου της Βαϊμάρης και είχαν γαλουχηθεί κοινωνικά με τους ναζί, όπως και εκείνους που ήταν ακόμη παιδιά όταν τελείωσε ο πόλεμος. Ωστόσο, η θέση την οποία κατείχε το 1945 στη ζωή του κάθε ατόμου διέφερε σημαντικά ανάλογα με το αν είχε γεννηθεί, για παράδειγμα, το 1880, το 1900, το 1920 ή το 1935.

Εκείνοι που είχαν γεννηθεί τη δεκαετία του 1880 μπορούσαν να δουν τον κατακλυσμό του 1945 με φόντο την παιδική τους ηλικία και την ένταξή τους στην κοινωνία κατά τη σχετικά σταθερή και ευημερούσα Γερμανική Αυτοκρατορία, σε έναν φαινομενικά ειρηνικό και ασφαλή κόσμο, τον οποίο συνέτριψαν ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, η ήττα του 1918 και οι κρίσεις της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ενώ ακολούθησαν οι συγκεχυμένες ελπίδες και οι τρομερές καταστροφές της ναζιστικής εξουσίας. Ήταν μια ηλικιακή ομάδα η οποία σε έναν πιο σταθερό κόσμο θα προσδοκούσε την ειρηνική συνταξιοδότησή της το 1945. Εκείνοι που είχαν γεννηθεί μετά το 1900 είχαν μια μάλλον διαφορετική οπτική. Σε αυτούς περιλαμβάνονταν εκείνοι οι οποίοι είχαν αποτελέσει τη «γενιά των αχαλίνωτων»,¹⁴ είχαν μπορέσει να επωφεληθούν από τις εξαιρετικές ευκαιρίες τις οποίες πρόσφερε το Τρίτο Ράιχ και να πραγματοποιήσουν εκπληκτικές σταδιοδρομίες στη φονική δράση και στον πόλεμο. Ήταν άνθρωποι που σε πιο ήρεμες εποχές θα αναλάμβαναν θέσεις υπευθυνότητας και εξουσίας στα τέλη της δεκαετίας του 1940. Εντούτοις, οι εμπειρίες και οι αντιλήψεις εκείνων που είχαν γεννηθεί γύρω στο 1920, την επαύριον του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, ήταν διαφορετικές. Ήταν οι άνθρωποι που είχαν υποφέρει περισσότερο εξαιτίας του ναζισμού και του πολέμου. Αυτή η ομάδα αποτελούνταν από ανθρώπους της ίδιας γενιάς που το ήμισυ των άρρενων μελών τους πέθαναν πριν να φθάσουν στα τριάντα και των οποίων τα θήλα μέλη θα είχαν κατά συνέπεια σχετικά μικρές πιθανότητες να βρουν σύντροφο στη ζωή τους όταν θα κατακαθόταν η σκόνη του 1945. Εκείνοι οι οποίοι είχαν γεννηθεί στη σπαρασσόμενη από κρίσεις Δημοκρατία της Βαϊμάρης και είχαν ενηλικιωθεί επί Χίτλερ ήταν η γενιά που για τα επιβιώσαντα μέλη της το σοκ του 1945 ήταν ίσως το σοβαρότερο· άνθρωποι που στερήθηκαν τα νιάτα τους και τα χρόνια της ενηλικίωσής τους ή λόγω υπηρεσίας στον στρατό, ή ως αιχμάλωτοι πολέμου, ή ανάπηροι εξαιτίας του πολέμου, ή λόγω απουσίας συντρόφου στη ζωή τους.

Τέλος, εκείνοι που γεννήθηκαν από τα μέσα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930 βίωσαν τον πόλεμο ως παιδιά· ο κόσμος της παιδικής ηλικίας τους και των

πρώτων αναμνήσεών τους ήταν συχνά οι βομβαρδισμοί, η έλλειψη στέγης, η φυγή και ο φόβος.¹⁵ Αυτή ήταν η γενιά του Μάνφρεντ Ούσνερ, ο οποίος γεννήθηκε το 1937 και κατά τη δεκαετία του 1980 ήταν ηγετικό στέλεχος του Ενοποιημένου Σοσιαλιστικού Κόμματος (ως ιδιαίτερος γραμματέας του Χέρμαν Άξεν, μέλους του Πολιτικού Γραφείου) στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας. Σε ηλικία επτά ετών ο Ούσνερ είδε τη γιαγιά του να καίγεται ζωντανή στον βομβαρδισμό του Μαγδεμβούργου στις 16 Ιανουαρίου 1945, μια εμπειρία που, ισχυριζόταν, «έκαιγε μέσα μας για πάντα» και για την οποία σχεδόν μισό αιώνα αργότερα θα έγραφε: «Ποτέ δεν απελευθερώθηκα από αυτή».¹⁶

Για τους πιο ηλικιωμένους Γερμανούς, η εμπειρία του 1945 επηρεάστηκε βαθιά από τις αναμνήσεις του 1918. Συχνά συνέκριναν αυτά που συνέβαιναν στο τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου με τα όσα είχαν συμβεί στο τέλος του πρώτου. Τις τελευταίες εβδομάδες του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου πολλοί Γερμανοί ήταν πεπεισμένοι, όπως μουρμούρισε κάποιος σε ένα αντιαεροπορικό καταφύγιο στο Βερολίνο στα τέλη Μαρτίου του 1945, ότι «αν οι στρατιώτες μας ήταν τόσο έξυπνοι όσο το 1918, ο πόλεμος θα είχε λήξει ήδη».¹⁷ Και όταν ο πόλεμος τελείωσε, πολλοί συμμερίζονταν αναμφίβολα τη γνώμη την οποία εξέφρασε τον Ιούνιο του 1946 ο δρ. Ρούντολφ Πάουλ, πρωθυπουργός της Θουριγγίας, γεννημένος το 1893, ότι «η κατάρρευση της 9ης Νοεμβρίου 1918 ήταν μια απλή βροχή σε σύγκριση με τον τυφώνα του 1945».¹⁸ Η κλίμακα και η ένταση της βίας, το μέγεθος των καταστροφών και ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας της ήττας καθιστούσαν το 1945 πολύ διαφορετικό από το 1918.

Ο «τυφώνας» του 1945 δεν ήταν κάτι απρόσμενο. Ήταν το αποτέλεσμα της απόφασης της ναζιστικής ηγεσίας να εξασφαλίσει ότι δεν θα επαναλαμβανόταν η ανακωχή με την οποία έληξε για τη Γερμανία ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Αυτή τη φορά, ορκίζονταν, η Γερμανία θα πολεμούσε μέχρι το πικρό τέλος. Δεν είχε καμιά σημασία που δεν υπήρχε καμιά ελπίδα να αποφευχθεί η καταστροφική ήττα. Οι τελικές αιματηρές μάχες θα έβαζαν τις βάσεις για τον μελλοντικό αγώνα: όσο μεγαλύτερη θα ήταν η καταστροφή τόσο μεγαλύτερη θα ήταν η έμπνευση για τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, αντί να παράσχει έμπνευση για τον επόμενο πόλεμο, ο «τυφώνας» του 1945 επέφερε το ακριβώς αντίθετο. Αντί να εμπνεύσει μια νέα γενιά πολεμιστών, έκανε τον πληθυσμό να διάκειται αξιοσημείωτα υπέρ του πασιφισμού. Το σοκ από τον κατακλυσμό του 1945 επέτρεψε μια πολύ διαφορετική μετάβαση από εκείνη που ακολούθησε τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Η ιστορία αυτού του σοκ και αυτής της μετάβασης είναι το θέμα τούτου του βιβλίου.